

Tretti år med gulporet fåresopp (*Albatrellus syringae*) i Nord-Norge, og dens nåværende norske utbredelse

Geir Mathiassen, Alfred Granmo & Ola Skifte

Fagenhet for botanikk, Tromsø Museum - Universitetsmusiet, 9037 Tromsø

ABSTRACT

Mathiassen, G., Granmo, A. & Skifte, O. 1999: Thirty years with *Albatrellus syringae* (Parmasto) Pouzar in North Norway, and its present Norwegian distribution. *Polarflokken* 23 (2): 157-164.

More than 30 years have passed since the first find of *Albatrellus syringae* (Parmasto) Pouzar in North Norway. This was made in 1968 near the Alta town in Finnmark county. The next find was made in 1975 at the war cemetery in Narvik, Nordland county. Since then the species has been found at several localities in North Norway. The stand in the churchyard in Narvik has been examined regularly since 1975, and *A. syringae* has been extant there for nearly 25 years. At present, the stand is very large. The first Norwegian find, however, was made in 1960 in Buskerud county, South Norway. This was actually two years before the species was described. During the next 30 years only three collections were made of the species in South Norway, and the majority of the collections from this part of the country have been made during the last seven years. A survey of all Norwegian sites is given here.

INNLEDNING

I 1968 foregikk det mykologiske feltarbeidet fra Tromsø Museum i Vest-Finnmark, fra 30. juli til 31. august. Ola Skifte var da konservator ved Botanisk avdeling. Sammen med ham denne sesongen deltok Gro Gulden fra Universitetet i Oslo og Halvor B. Gjærum fra Statens Plantevern, Ås. For en periode var Eirin Hartvigsen fra Narvik med som assistent.

Undersøkelsen omfattet hovedsakelig fungaen ("soppfloraen") i området. Mens Skifte og Gul-

den særlig undersøkte hattsoppene, foretok Gjærum undersøkelser av blant annet rust- og sotsopper. Arbeidet ble finansiert av Det vitenskapelige forskningsfond av 1919, Komiteen for de vitenskapelige institusjoner i Tromsø, Tromsø Museums fond og Norges allmennvitenskapelige forskningsråd.

Den 14. august gjorde man innsamlinger på Aronnes i Alta, og der fant Skifte og Gulden en sopp som ingen av dem hadde sett tidligere. Soppen ble funnet på fast, tørr, sandblandet leirjord, begrodd av moser og diverse karplanter:

engkvein (*Agrostis capillaris*), hestehov (*Tussilago farfara*), kvittkløver (*Trifolium repens*), løvetann (*Taraxacum* sp.), seterarve (*Sagina saginoides*), seterrapp (*Poa pratensis* ssp. *alpigena*), småengkall (*Rhinanthus minor*), sølvbunke (*Deschampsia cespitosa*) og åkersnelle (*Equisetum arvense*). Omkring lokaliteten vokste einer (*Juniperus communis*), furu (*Pinus sylvestris*), bjørk (*Betula pubescens*) og vier (*Salix* spp.).

Skifte tegnet og beskrev soppen (koll. nr. 138/68 *Polyporus*) i sin notatbok (fig. 1) slik (noe redigert):

"Hatt 5,6 cm i diam., traktformet, noe skjullet i de mørkeste partier (noe filltet til radiært skjullet), reagerer på trykk med gulnende tendens. Kjøtt i både hatt og stilk tydelig gult-svovulgult. Porer temmelig små, opptil 0,5 mm i diam., variable, ofte avlange mot stilken, svovulgule. Porelaget tynnes ut mot hattkant slik at det nærmest er en porefri sone langs kanten, og nedover stilken ender porene opp som små vorter. Stilk filltet. Sporer ovale og små, ikke amyloide."

Skifte noterte at dette måtte være en art i nærheten av *Albatrellus confluens* (franskbrødsopp), men bemerket videre at den gule fargen i både porene og kjøttet knapt kunne stemme med den.

Det hersker ingen tvil om at det var gulporet fåresopp (*Albatrellus syringae*) som ble funnet på Aronnes, men materialet ser dessverre ut til å ha gått tapt. Det er ikke innordnet i noen norske herbarier under *Albatrellus syringae*, og ved herbariene i Tromsø og Oslo finnes den heller ikke under *Albatrellus confluens* eller som *Polyporus* sp. Dette funnet, gjort for mer enn 30 år siden, synes å være det aller første i Nord-Norge av gulporet fåresopp.

FLERE NORDNORSKE FUNN

Neste funn i Nord-Norge ble gjort av Skifte 6. september 1975 på Krigskirkegården i Narvik. Året etter, 7. august 1976, besøkte han samme sted på nytt sammen med Viktor Johansen, og soppen vokste fortsatt på samme plass. I notatboken for 1976 er soppen ennå omtalt som *Polyporus* sp.

På tur fra Tromsø til Skjomen tre år senere (4. september 1979) stoppet Skifte igjen ved Krigskirkegården for å undersøke om arten fremdeles vokste der. Han fant den ikke på det tidligere voksestedet, men derimot på to nye steder på en annen del av kirkegården. Her var det mye av arten, og i notatboken er anført: "Dannet på

138/68. *Polyporus*

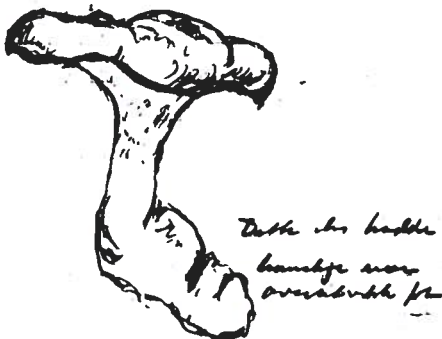

Fig. 1. *Albatrellus syringae*. Dagboksskisse fra 1968 av Ola Skifte. / Sketch of *Albatrellus syringae* in Ola Skifte's diary from 1968.

Fig. 2. Gulporet fåresopp (*Albatrellus syringae*). Foto: Kåre Kåre Homble. / *Albatrellus syringae*. Photo: Kåre Homble.

ett sted en brun, tettstående bestand". Dette var ved et gravmonument (av form som et tysk jernkors) av stein. Han samlet denne gangen seks kollekter av soppen (alle i **TROM**), med en nøye beskrivelse av samtlige, ledsaget av tegninger. Kollektene ble også fotografert. Soppen vokste på jord med blant annet kvitkløver (*Trifolium repens*) og ryllik (*Achillea millefolium*), og nær et knippe av stubbeskjellsopp (*Pholiota mutabilis*).

Skifte var nå blitt klar over hvilken art dette var. I notatboken for 1979 konkluderer han med at dette materialet stemmer makroskopisk med beskrivelsen til Niemelä (1970) av *Albatrellus syringae*, men påpeker at han ikke observerte hvite mycelstrenger ved fotbasis, som Niemelä nevner i sin artikkel (1970:54): "Stipe connected to ground by rhizomorph-like strands, which are whitish, thin and fragile".

Etter dette fortalte Skifte en rekke soppinteresserte om denne spesielle arten, og om lokaliteten på Krigskirkegården i Narvik. Etter hvert ble det omtrent fast rutine å stoppe i Narvik for å se på forekomsten. Hver gang ble soppen observert, og alt tyder på at den er årviss der. De siste innsamlinger fra kirkegården i Narvik, belagt i **TROM**, er fra 1991 og 1999. Det siste belagget er en rikholdig, pen kolleksjon av arten. Den vokste på samme sted som tidligere år, og antallet eksemplarer var meget stort.

Etter hvert ble det også mer og mer vanlig at vi som hadde soppkurs omkring i landsdelen, formidlet vår kjennskap om denne soppen til kursdeltakerne, noe som også resulterte i en rekke nye funn av soppen. I tillegg til funnene på Aronnes og i Narvik, er det gjort funn i Sør-Varanger (Kirkenes) 1980, Nordreisa 1983, Hattfjelldal 1988, Alta 1989 og 1995, Storfjord 1995,

på Skogfoss i Sør-Varanger 1995 og 1997, i Tromsø 1996, i Rana 1998, og til slutt i Målselv 1999. Skibotn har i mange år vært besøkt av mykologer fra både inn- og utland, men arten dukket ikke opp der før i 1995 (se kart, fig. 3 og 4).

SØRNORSKE FUNN

Det viser seg nå at funnet på Aronnes i Alta ikke var det første av gulporet fåresopp i Norge. Det ble faktisk gjort av Sigmund Sivertsen så tidlig som i 1960, ved Ustaoset høyfjellshotell i Buskerud. Han hadde sommerjobb der det året, mens han studerte i Bergen. Ved hotellet var det mye gammelt og råttent tremateriale, delvis nedgravd rundt omkring, og det var da mye av arten der. Dette materialet synes å være gått tapt, og han tror dette skjedde i forbindelse med hans flytting til Oslo i 1965.

Ved en senere anledning kjørte Sivertsen forbi der og ettersøkte sopp, men fant ingenting. Området rundt hotellet var nå omarbeidet og helt "frisert", og i tillegg bemerker han at det trolig også var for sent i sesongen.

Sivertsen er helt sikker på at det var gulporet fåresopp han fant i 1960. Han husker spesielt godt at han hadde problemer med å få navn på sopp, noe som ikke er så rart, siden arten ennå ikke var beskrevet - det ble den først i 1962. Sivertsens andre funn av arten ble gjort i Bårdalen i Sør-Trøndelag i 1999, hele 40 år etter det første. Vi som kjenner Sigmund, vet jo at han helt siden slutten av 1950-årene og til i dag har vært en aktiv feltmykolog, og kanskje den mykolog som har trålet og gjennom-søkt mest av vårt land på kryss og tvers etter sopp.

Dette er nok en pekepinn om at sopp lenge må ha forekommet meget spredt og ujevnt. I Rana, der Sivertsen og andre mykologer i en årrekke har samlet sopp og gjort mange inter-

essante funn, ble *A. syringae* som nevnt først funnet i 1998.

Etter funnet i 1960 gikk det 14 år før arten ble funnet igjen i Sør-Norge. I løpet av de neste 18 årene ble det gjort bare to funn, men fra omkring midten av 1990-tallet ble den funnet stadig oftere. Funnet i 1974 ble gjort av Jens Stordal (uten lokalitet), og deretter ble den funnet i Oppland 1977, 1985, 1993 og 1997, Hedmark 1992 og 1995, Akershus 1996 og 1997, Oslo 1996, 1997, 1998, Sør-Trøndelag 1999. Smith (1997) nevner også funn fra Østfold, men dette viser seg å være feilangivelse.

Det er jo litt morsomt at det nettopp var Sigmund Sivertsen og Ola Skifte som gjorde de to første funnene i Norge, i hver sin del av landet. Begge er fra Troms, og de begynte å samle sopp sammen allerede i 1950-årene. De gjorde de første observasjonene av gulporet fåresopp i Norge, og begge har også levert tilskudd av arten til herbariene fra siste høst (1999), fra henholdsvis Bårdalen og Narvik.

UTBREDELSE I NORGE

Gulporet fåresopp er nå funnet spredt i nesten alle landsdeler, fra Akershus i sør til Finnmark i nord. Den er ikke funnet i kystnære områder i sør, verken på Sørlandet eller Vestlandet. Det er bare i Troms og Finnmark den også har kystlokaliteter. I Norge synes den derfor å tilhøre et østlig, kontinentalt geoelement. Det er temmelig vanlig at arter med denne utbredelsen også finnes ut mot kysten i Nord-Norge, spesielt i de nordlige og nordøstlige områder av landsdelen.

Arten er kjent fra flere lokaliteter både i Sverige og Finland, fra Baltikum og enkelte steder i Mellom-Europa. Den er ikke funnet i Danmark.

Bendiksen *et al.* (1997) har rødlistet gulporet fåresopp under kategori 'R' (= sjelden), noe som fremdeles kan være riktig ut fra deres defini-

sjon av kategorien: "Arter med små bestander som for tida ikke er direkte truet eller sårbare, men som likevel tilhører risikogruppen fordi de er knyttet til begrensede, geografiske områder, eller har en spredt og sparsom utbredelse i et større område".

ØKOLOGI

Alle funn av gulporet fåresopp i Norge er gjort på lokaliteter som er menneskepåvirket på et eller annet vis. Det kan være ruderatmark hvor der har foregått graving eller er gjort andre inngrep, eller det er i kanten av stier og veier. Utvalget av karplanter, der det er nevnt, antyder også en kulturpåvirkning (f.eks. hestehov, løvetann og småengkall; jfr. ovenfor). Slike voksesteder er også nevnt av Smith (1997), men dette er neppe artens opprinnelige habitat. Det er rimelig å tro at de mest naturlige habitater vil være der hvor utbredelsestygdepunktet ligger. Ennå vet vi imidlertid ikke sikkert hvor dette er. Man vet heller ikke sikkert om det er en mykorrhiza-sopp eller saprofytt.

Gulporet fåresopp synes å ha en meget lang sesong for fruktifisering, helt fra begynnelsen av juni (Målselv) til langt ut i november (Oslo).

SPREDNING

Fig. 3 og 4 viser funn av gulporet fåresopp i Norge pr. 1990 og i dag.

Etter hvert som vi utnytter mer og mer av naturen, og anlegger nye veier, skoler, boligfelt, gravplasser, plener, flyplasser etc., er det klart at en får stadig flere tilgjengelige og egnede lokaliteter for denne soppen.

Den økende funnhypighet de siste 10 år kan også ha sammenheng med en økende interesse

for matsopp i hele landet, og at det er blitt utdannet flere soppsakkyndige. Det samles derfor også inn andre sopparter enn de mer velkjente matsopp, som folk søker hjelp til å finne ut hva er.

Imidlertid er den store funnhypighet av gulporet fåresopp i de senere år såpass påfallende, sett fra en mykologs ståsted, at man umiddelbart vil mene at dette er en relativt nyinnvandret art i vårt land. Vi mener arten er i ekspansjon på grunn av økende tilgjengelighet av voksesteder hvor konkurransen er liten. Den har således fått mange brohoder hvorfra den har gode spredningsmuligheter videre, også ut i eksisterende vegetasjon.

I Oslo-herbariet (O) er det for eksempel angitt et funn av soppen fra Oppland "i tett, blandet *Betula-Salix* kratt". Denne opplysningen peker mot en etablering i et naturlig miljø.

Vi oppfordrer alle til å følge med i om denne arten etablerer seg videre i naturlig vegetasjon i årene som kommer, og eventuelt i hvilken type vegetasjon. Først da vil den kunne bli et stabilt element i vår funga, med varig økologisk betydning.

SPISELIGHET

Vi har ikke sett litteratur som omtaler gulporet fåresopp som matsopp. Smith (1997) mener at den neppe vil bli noe kulinarisk tilskudd. Imidlertid har Inger Gunnermann ved restauranten "Taiga" i Sør-Varanger utprøvd den til flere retter. Den er lys og lekker etter steking, kanskje noe hard, "men det ble satt pris på". Smaken er mild, og den er svært velegnet til fisk. Til kjøttretter passer den ikke. Eller som Inger avslutter: "Til kjøtt er den mer å regne som et livligere fargeinnslag i forhold til for eksempel skrubben".

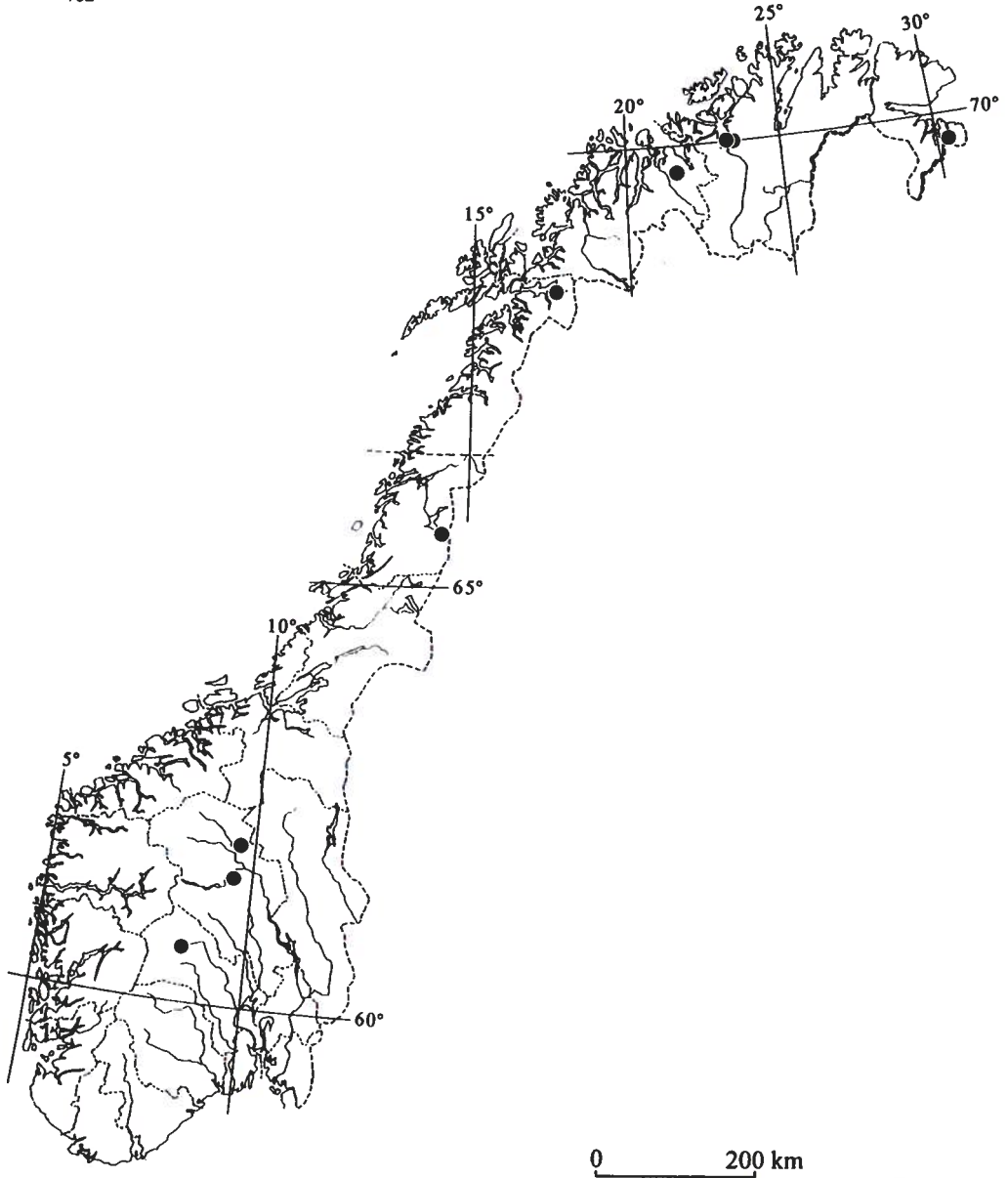

Fig. 3. Gulporet fåresopp (*Albatrellus syringae*). Funn i Norge opp til 1990. / Distribution of *Albatrellus syringae* in Norway in 1990.

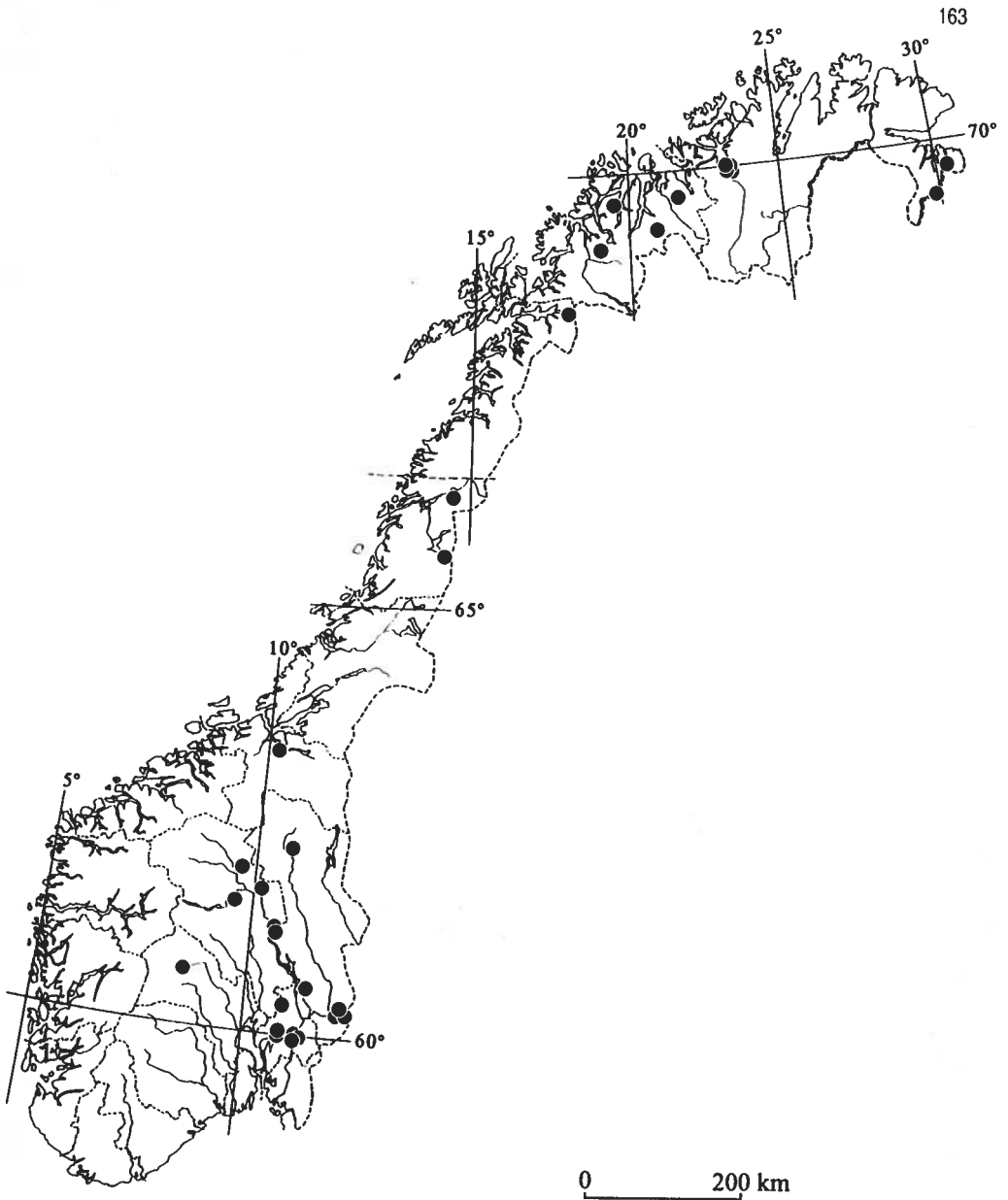

Fig. 4. Gulporet fåresopp (*Albatrellus syringae*). Funn i Norge ved utgangen av 1999. / Distribution of *Albatrellus syringae* in Norway at the end of 1999.

LOKALITETER

Herbariebelegg er angitt som **IB** (Innsbruck), **O** (Oslo), **TRH** (Trondheim) og **TROM** (Tromsø). P = opplysning fra Prosjektdatabasen; intet belegg i universitetsherbariene. En strek (-) foran lokaliteten angir ny kommune.

Uten stedsangivelse: 1974 Jens Stordal (**O**). Akershus: Eidsvoll: Øverbygda 6.9.1997 Kåre Homble & Berit Morud (**O**). - Lørenskog: Fjellhamar 3.7.1996 Arne Holst-Jensen (**O**). Oslo: Oslo: Maridalen, Frysja 22.9.1996 Tove Olavsen (**O**). Brekke, ved Maridalsvannet 8.7.1998 Henrik Sinding-Larsen (**P**). Bjerkebakken 4.10.1999 T. Hjalmar Johannessen (**O**). Sørkedalen 15.11.1997 Wenche Normann (**O**). Hedmark: Alvdal: Sølve Gård 23.8.1992 Gry H. Rørhus (**O**). - Kongsvinger: Stømner 5.9.1995 Terje Rindal (**O**). Bogeråsen 1997 Kjersti H. Amundsen (**O** 63277). Bogeråsen 6.7.1998 Kjersti H. Amundsen (**O** 63278). Vestliveien 7 i hage 6.7.1998 Irene Tangen (**O** 63279). Oppland: Gausdal: Gausdal 18.8.1997 Lisbet Braate (**O**). Gausdal mellom Svingvoll og Skeikampen 5.9.1997 Lisbet Braate & Oliver Smith (**O**). - Lunner: Grua 8.1993 Berit Raddum (**O**). - Nord-Fron: Øyangen 15.8.1985 Per Marstad (**O**). Rondeplassen ca. 12 km N for Kvam sentrum 8.1997 Ada Koller Hagnes (privat samling). - Sel: 10 km W for Otta 17.8.1977 H. Besi (**O**). Buskerud: Ustaoset høyfjellshotell 1960 Sigmund Sivertsen (materialet er gått tapt). Sør-Trøndelag: Skaun: Bårdalen 15.9.1999 Marthe Gjestland & Sigmund Sivertsen (**TRH**). Nordland: Hattfjelldal: Hattfjelldal sentrum 7.8.1988 Sigbjørn Dunfjeld (**TROM**). - Rana: Hauknes 25.8.1998 Sissel V. Dahlberg (**TROM**). - Narvik: Narvik kirkegård 6.9.1975, 4.9.1979 - seks kollekter, 12.9.1985, 18.9.1985, 19.9.1986, 28.8.1987, 27.8.1991, 23.9.1999 Ola Skifte, 31.8.1981 Ola Skifte & Alfred Granmo, 3.9.1987 Ola Skifte & Egil Bendiksen (**TROM**).

Troms: Målselv: Olsborg 1.8.1999 Hartvig Sætra (**TROM**). - Nordreisa: innenfor Hysingjord 5.6.1983 Hartvig Sætra (**TROM**). - Storfjord: Skibotn feltstasjon 9.8.1995 det. Meinhard Moser (**IB**). - Tromsø: Krokeldalen 2.9.1996 Mari Aasen (**TROM**). Finnmark: Alta: Aronnes 14.8.1968 Ola Skifte & Gro Gulden (materialet synes å være gått tapt). Under Sandfallet 19.8.1989 Birgit Møller (**TROM**). Kaiskuru 4.7.1995 Kjersti Mølmen & Kato Johansen (**TROM**). Kaiskuru 11.7.1995 Johannes Balandin (**TROM**). Elvebakken mellom Kronstad og Tverrelvdal 17.7.1995 Kjersti Mølmen & Kato Johansen (**TROM**). - Sør-Varanger: Kirkenes 11.8.1980 Anne Marie Dahlmeyer (**TROM**). Skogfoss kraftstasjon 1995 og 1997 Inger Gunnermann (ikke belagt).

TAKK

til Inger Gunnermann (Svanvik), Gro Gulden og Leif Ryvarden (Oslo) og Sigmund Sivertsen (Trondheim) for opplysninger om gulporet fåresopp. Kåre Homble (Nannestad) takkes hjerteligst for lån av foto av *Albatrellus syringae*.

LITTERATUR

- Bendiksen, E., Høiland, K., Brandrud, T.E. & Jordal, J.B. 1997: **Truede og sårbare sopparter i Norge - en kommentert rødliste**. Fungiflora.
- Niemelä, T. 1970: New data on *Albatrellus syringae* (Parmasto) Pouzar and *A. peckianus* (Cooke) Niemelä. **Annales Botanici Fennici** 7: 52-57. Helsinki.
- Smith, O. 1997: Sopp i fokus: Gulporet fåresopp, *Albatrellus syringae* (Parmasto) Pouzar. **Blekkoppen** 73: 23.